

Onderzoek naar aanvullende financiering in de kunstensector

Samenvatting slotrapport

1. Opzet onderzoek

Afbakening bevraging

- **Doelgroep**
Prioritair actoren die vandaag al steun kunnen krijgen van het Agentschap Kunsten en Erfgoed (kunstenaars en organisaties)
- **Onderzoeksvraag 1**
Klopt het dat de reeds bestaande aanvullende financieringsinstrumenten (naast subsidies van Kunsten en Erfgoed) **weinig gekend zijn en weinig aangesproken** worden?
- **Onderzoeksvraag 2**
Is er nood aan een instrument tussen Minitoelage en CultuurlInvest?

1. Opzet onderzoek

Aanpak

- Organisatie van een **grootschalige online enquête** bij de doelgroep
 - Via mailbestanden van het Agentschap Kunsten en Erfgoed (afdeling Kunsten) + het Kunstenloket
- Verrijkt met:
 - **Desk research**
 - **Interviews** met sectorexperts en financiële experts om hypothesen, vaststellingen en aanbevelingen af te toetsen
 - Input en feedback van **stuurgroep** en **adviesgroep**

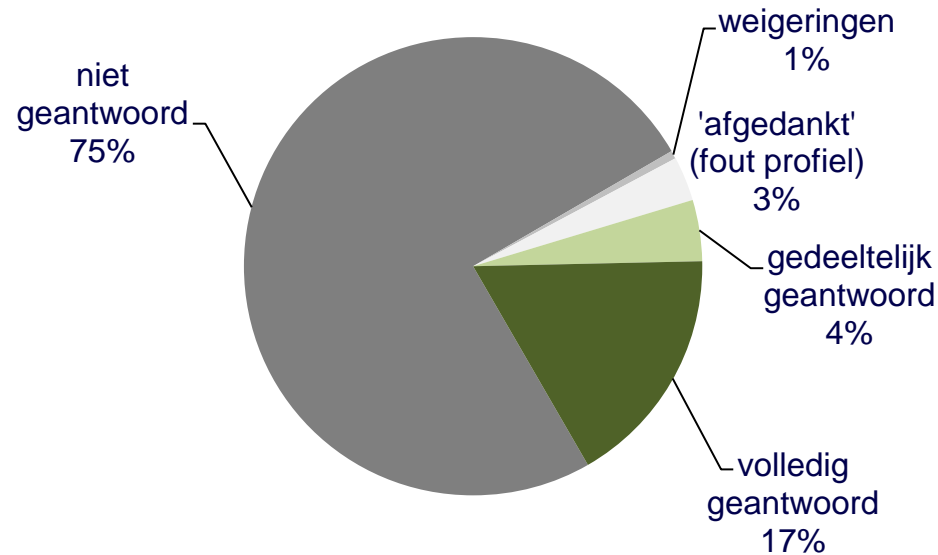
1. Opzet onderzoek

Online enquête: panel

- **Hoge respons rate: 17%** (n=827) volledig ingevulde enquêtes

(+ 4% gedeeltelijke antwoorden, niet opgenomen bij de resultaten)

- Netto panel : 4.860, waarvan:

- Gemiddelde invultijd: 9 min 27 sec

1. Opzet onderzoek

Online enquête: waarschuwingen

OPGELET:

de resultaten zijn niet zomaar extrapoleerbaar naar ‘de kunstensector’

- Vooral te lezen als antwoorden van **kleine vzw's en particuliere kunstenaars**, vooral actief in **beeldende kunsten, podiumkunsten en muziek** + reeds in databestand van Kunsten en Erfgoed en/of Kunstenloket
- **Vertekening van de resultaten mogelijk omwille van specifieke kenmerken van gebruikte adressenbestand**
(Kunsten en Erfgoed + Kunstenloket)

2. Kennis en gebruik instrumentarium

Onderzoeksvraag 1

Klopt het dat de reeds bestaande
aanvullende financieringsinstrumenten
(naast subsidies van Kunsten en Erfgoed)
weinig gekend zijn en weinig aangesproken worden?

2. Kennis en gebruik instrumentarium

Aanpak

→ tweeledige peiling:

1. **Kennis** van respondenten over het **aanvullend instrumentarium**?
Wordt dit **gebruikt** en wat zijn de **drempels**?

- Bevraagd: selectie van **37 aanvullende financiële instrumenten**
 - mix van Vlaanderen, federaal, EU, en privé
 - mix van subsidies, leningen, participaties en fiscale stimuli
- Geclusterd volgens **7 'niet-artistieke doelstellingen'** waarvoor organisaties mogelijk belangstelling, plannen of concrete projecten hebben.

2. Welke **behoefte** signaleren de respondenten op het vlak van **begeleidende maatregelen** bij het financieel instrumentarium?

- **Bij wie** gaan ze nu reeds te rade voor informatie, advies, coaching, ...?
- **Tevredenheid** over deze dienstverlening?
- Welke behoefte aan **ondersteunende maatregelen**?

2. Kennis en gebruik instrumentarium

Samenvattende conclusies onderzoeksvraag 1

- Het aanvullend instrumentarium is **weinig gekend en weinig gebruikt...** maar is ook **niet voor iedereen relevant.**
- *Desondanks* **wél ruime belangstelling** voor ‘niet-artistieke’ **doelstellingen** (=grondslag van aanvullend instrumentarium) en dan vooral voor de doelstelling “zakelijke en financiële professionalisering”
- Beide aspecten vinden we **bij kunstenaars én organisaties** terug (met afwijkende resultaten voor kunstenaars-met-organisatie en organisaties <5 medewerkers)

2. Kennis en gebruik instrumentarium

Samenvattende conclusies onderzoeksvraag 1

→ Vastgestelde drempels m.b.t. het aanvullend instrumentarium

- Bekendheid is eerste maar niet enige drempel
- Gebrek aan overzicht door de **veelheid** en **versnippering** van instrumenten van verschillende steunverleners
- Complexiteit door telkens **andere doelstellingen en vormvereisten** + **extra planlast** bij aanvraag
- Onduidelijkheid over relevantie van aanvullend instrumentarium: de “letter” en “geest” van de toegangscriteria zijn niet altijd duidelijk
- **Belang van juridische organisatiestructuur**, als toegangscriterium voor aanvullende financiering:
 - Onbekend bij **56%** van kunstenaars
 - Wanneer wél bekend, nog steeds (gepercipieerde) drempel

2. Kennis en gebruik instrumentarium

Samenvattende conclusies onderzoeksvraag 1

→ Huidige **aanspreekpunten** voor **informatie en advies**:

- Peers (andere kunstenaars en organisaties)
- Administratie Cultuur
- Kunstenloket
- Lokale overheden
- Steunpunten en belangenbehartigers
- Zakelijk bemiddelaars (vaker voor organisaties)

→ **Top 3 ondersteuningsbehoeften** identiek bij kunstenaars en organisaties:

1. Individueel advies
2. Subsidie- of steunwijzer
3. Workshops en eenmalige opleidingen

3. Nood aan tusseninstrument tussen Minitoelage en CultuurInvest

Onderzoeksvraag 2

Is er nood aan een instrument tussen Minitoelage en CultuurInvest?

Minitoelage: *renteloze terugbetaalbare subsidie van maximaal 7.500€, enkel voor particuliere kunstenaars*

CultuurInvest: *achtergestelde leningen en kapitaalparticipaties van minimaal 50.000€, enkel voor organisaties met marktpotentieel (incl. gesubsidieerde kunstensector).*

3. Nood aan tusseninstrument tussen Minitoelage en CultuurInvest Aanpak

→ **Drieledige peiling:**

1. Werd in de afgelopen 5 jaar een **lening of participatie gezocht**?
2. Wat waren de **kenmerken van de laatst aangevraagde** lening of participatie?
 - Bedrag
 - Looptijd
 - Financier (incl. Minitoelage en CultuurInvest)
 - Drempels bij toekenning
 - Reden van niet-toekenning
3. Bekendheid en gebruik van **Minitoelage** en van **CultuurInvest** voor resp. leningen en participaties?

3. Nood aan tusseninstrument tussen Minitoelage en CultuurInvest

Samenvattende conclusies onderzoeksvraag 2

- **20%** van de kunstenaars en **25%** van de organisaties zochten de afgelopen 5 jaar een lening (merendeel effectief toegekend)
- Slechts 2 organisaties zochten een participatie (beide nog geen beslissing)
- **Spreiding** in financieringsbehoefte bij kunstenaars:
 - **Vaker kleine bedragen: bijna 1/2** leent 7.500€ of minder (48%)
 - Ook grote bedragen: 1/5 leent meer dan 50.000€ (19%)
- **Spreiding** in financieringsbehoefte is bij organisaties gemiddeld hoger dan bij kunstenaars:
 - 18% leent minder dan 10.000€
 - **Bijna 1/2 leent tussen 10.000 en 50.000€ (47%)**
 - 36% leent meer dan 50.000€

3. Nood aan tusseninstrument tussen Minitoelage en CultuurInvest

Samenvattende conclusies onderzoeksvraag 2

- Er zijn financieringsbehoeften die **buiten huidige budget- en doelgroepmarges** vallen:
- Kunstenaars: **Minitoelage** dekt slechts **48%** af van de potentiële behoefte aan leningen (Minitoelage = bedragen tot 7.500€).
 - Organisaties: **CultuurInvest** dekt slechts **36%** af van de potentiële behoefte (CultuurInvest = bedragen vanaf 50.000€).
- De instrumenten van **CultuurInvest** en de **Minitoelage** zijn bovendien **nauwelijks bekend**.

3. Nood aan tusseninstrument tussen Minitoelage en CultuurInvest

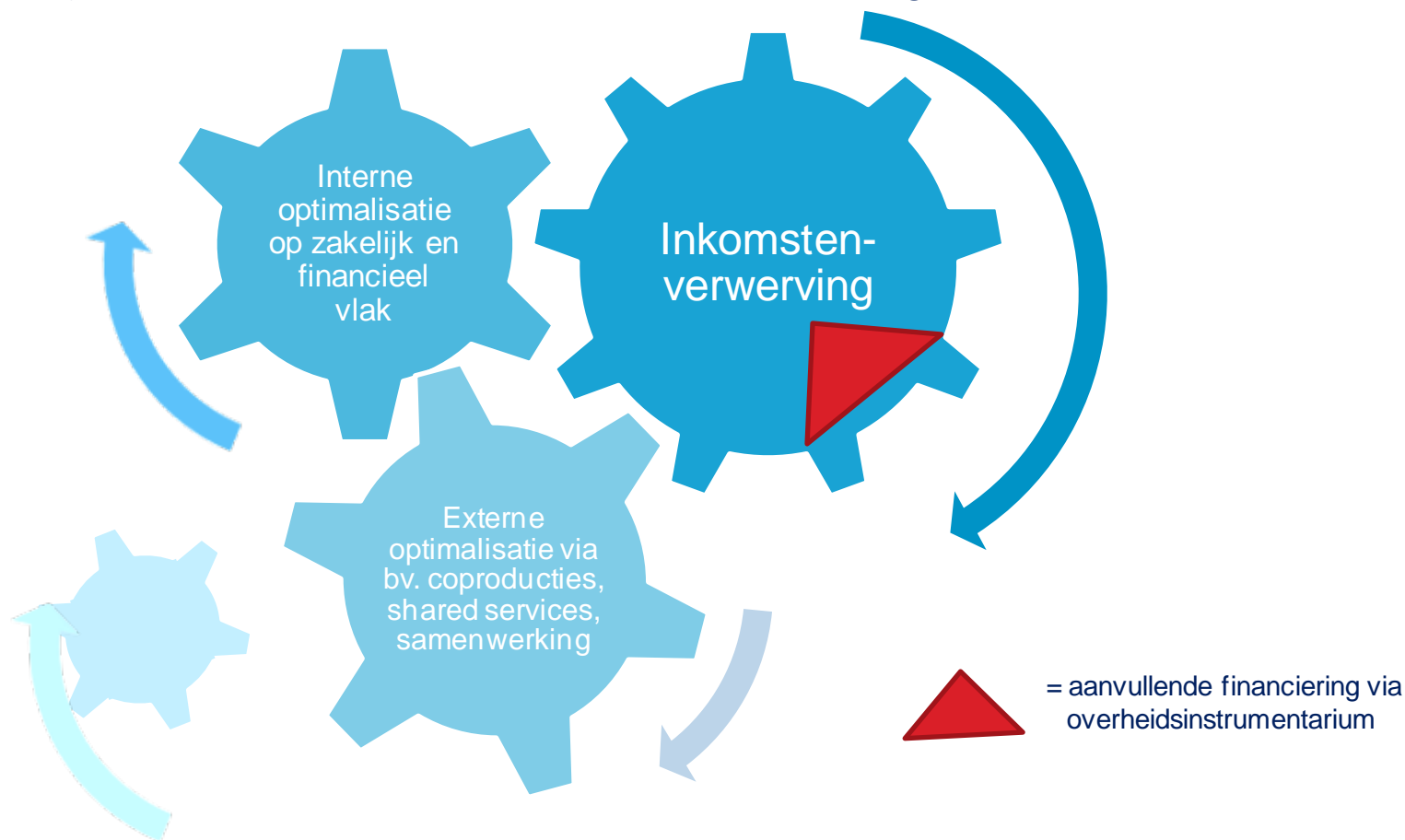
Samenvattende conclusies onderzoeksvraag 2

- **Kunstenaars en organisaties vinden echter wél de weg naar andere 'klassieke' financiers:**
- **Banken** spelen belangrijke rol op vlak van leningen voor organisaties en kunstenaars, MAAR:
 - Vooral voor **grotere bedragen**, ifv (roerende en onroerende) investeringen
 - **Niet** voor artistieke projecten
 - Slechts **ten dele** voor de aankoop van materialen
 - **Family, Friends & Fools** spelen ook een belangrijke rol:
 - Vooral voor kunstenaars maar ook voor (kleine) organisaties
 - Vooral voor **kleinere bedragen** (tot max. 25.000€)
 - Zowel banken als “Family, Friends & Fools” vragen vaak een vorm van **borgstelling**

4. Beleidsaanbevelingen

Overweging vooraf

Aanvullende financiering is **slechts één aspect van cultureel ondernemerschap**: optimalisering van eigen inkomsten binnen een nog breder zakelijk en financieel kader van kunstenaar of organisatie

4. Beleidsaanbevelingen

Quick wins

Belang van quick wins:
snelle resultaten voor zaken die makkelijk(er) aan te pakken zijn

- Optimaliseren van communicatie over huidige **specifieke instrumentarium van Kunsten en Erfgoed en CultuurInvest**
 - Proactief en rechtstreeks naar beoogde **doelgroepen** (sector)
 - Relevante **intermediairen** (steunpunten, lokale overheden, zakelijk bemiddelaars, belangenbehartigers, ...)
 - **Andere relevante beleidsdomeinen** Vlaamse overheid
→ zicht op instrumentarium binnen de kunsten (en/of CCS-sectoren)
- Eigen instrumenten van Agentschap Kunsten en Erfgoed **optimaliseren**
- Beter informeren van relevante intermediairen over bestaande zakelijke en financiële dienstverlening van Kunstenloket, Agentschap Ondernemen, VLEVA, e.a. → betere doorverwijzing wenselijk

4. Beleidsaanbevelingen

Tusseninstrument Minitoelage – CultuurInvest: **basisredenering**

Overwegingen m.b.t. Minitoelage en CultuurInvest

Overwegingen vanuit de algemene vaststellingen en inzichten uit dit onderzoek:

1. Een instrument heeft slechts zin mits **voldoende ruime budgetlijn**, met oog op bereik van voldoende groot deel van de doelgroep (incl. dekking servicekost).
 - Zonder toereikend **basisbudget** heeft het geen zin om specifieke instrumenten aan te bieden.
 - Geldt vandaag voor de **Minitoelage**: indien niet in een continu toereikend basisbudget kan worden voorzien, dan heeft het geen zin om dit instrument te behouden, laat staan uit te breiden en te optimaliseren.

4. Beleidsaanbevelingen

Tusseninstrument Minitoelage – CultuurInvest: **basisredenering**

Overwegingen m.b.t. Minitoelage en CultuurInvest

2. Deze instrumenten geven vandaag **slechts ten dele een antwoord** op de gespreide **financieringsbehoeften** bij kunstenaars en organisaties
 - **Bijsturing** van het instrumentarium is wenselijk
3. Deze instrumenten zijn **niet of nauwelijks bekend**
 - Werk maken van **doelgerichte communicatie en promotie** van instrumenten naar relevante doelgroepen (geldt voor huidige, geoptimaliseerde én eventueel nieuwe instrumenten)
4. De **veelheid, versnippering en complexiteit qua toegangsvoorwaarden van de instrumenten** is problematisch voor potentiële gebruikers
 - Pleit **tegen** creatie van nog maar eens **nieuw** instrument
 - Pleit **voor vereenvoudiging** van (bestaand) instrumentarium

4. Beleidsaanbevelingen

Tusseninstrument Minitoelage – CultuurInvest: **basisredenering**

Overwegingen m.b.t. Minitoelage en CultuurInvest

5. De **veelheid en versnippering van aanbieders** is problematisch voor potentiële gebruikers, evenals het ontbreken van logica in wie wat aanbiedt.
 - Zo veel mogelijk **clusteren** van alle specifiek op de kunstensector georiënteerde instrumenten bij telkens één specifieke aanbieder (voor subsidies, leningen, advies,...)
 - Zo veel mogelijk **vermijden van specifieke** instrumenten indien al een goed ‘algemeen’ **alternatief** beschikbaar

6. Kunstenaars en organisaties vinden vandaag makkelijk(er) de weg naar **andere, ‘klassieke’ financiers**: banken + “Family, Friends & Fools”.
 - Eventueel alternatief voor specifieke instrumenten en aanbieders: **inzetten op hefboomeffecten** door verlagen van drempels tot gekende financiers

4. Beleidsaanbevelingen

Tusseninstrument Minitoelage – CultuurInvest: **mogelijke scenario's**

Verschillende scenario's kunnen mogelijk een antwoord bieden, al dan niet in combinatie:

Scenario 1: “optimalisatie huidig instrumentarium”

- 1.A Optimalisatie en/of uitbreiding van de Minitoelage
- 1.B Optimalisatie en/of uitbreiding van de CultuurInvest-instrumenten (achtergestelde leningen en participaties)

Scenario 2: “uitbesteding Minitoelage + optimalisatie CultuurInvest”

- 2.A CultuurInvest uitbouwen tot dé kredietverstrekker voor de CCS
- 2.B Uitbesteding Minitoelage aan een andere (micro)kredietverstrekker

Scenario 3: “afschaffen Minitoelage en inzetten op hefboomwerking via andere financiers” (+ optimalisatie CultuurInvest)

4. Beleidsaanbevelingen

Scenario 1: optimalisatie huidig instrumentarium – Minitoelage

1.A Minitoelage

- **Uitgangspunt:** behoud van dit instrument bij Kunsten en Erfgoed, mits optimalisaties.
- **Optimalisaties**
 - ‘**Terugbetaalbare subsidie**’: onderscheid met klassieke subsidies beter duiden (= geen artistieke criteria)
 - Huidige (heel gunstige) **toegangsvoorwaarden** blijven **behouden**: geen rente, ruime terugbetalingstermijn, geen borgstelling, ...
 - **Ruimere budgetlijn cruciaal** + automatische **aanvulling** van kapitaal bij verlies (ten gevolge van niet-terugbetaling) + dekking **servicekost**
 - Nood aan **actieve en gerichte bekendmaking** van bestaan en relevantie van dit instrument.

4. Beleidsaanbevelingen

Scenario 1: optimalisatie huidig instrumentarium – Minitoelage

1.A Minitoelage

- **Relevante potentiële uitbreidingen**

- Maximumbedrag optrekken tot 15.000€: dekt tot **62%** van potentiële noden van kunstenaars
- Maximumbedrag optrekken tot 25.000€: dekt tot **70%** van potentiële noden van kunstenaars.
 - Gelijktijdige verlaging instapdrempel van CultuurInvest achtergestelde leningen tot 25.000€ = vereenvoudiging toegangscriteria (alleen zinvol bij volledige afstemming)

- **Minder relevante potentiële uitbreidingen**

- Uitbreiding naar organisaties voor vereenvoudiging instrumentarium: zou slechts **18%** van potentiële noden afdekken
 - Wel oplossing voor specifieke groep van ‘kunstenaars-met-organisatie’
- Geen maximumbedrag: piste om volledige spectrum financieringsnoden af te dekken, maar dan geen ‘mini’-toelage meer

4. Beleidsaanbevelingen

Scenario 1: optimalisatie huidig instrumentarium – CultuurInvest

1.B CultuurInvest: achtergestelde leningen + participaties

- **Optimalisaties**

- **Betere bekendmaking** van CultuurInvest-instrumenten (achtergestelde leningen en participaties) bij kerndoelgroep “organisaties met marktpotentieel”
- **Extra communicatie:** achtergestelde leningen zijn **ook toegankelijk voor (gesubsidieerde) organisaties** zonder winstoogmerk

- **Potentieel relevante uitbreidingen**

- Verlaging instapdrempel achtergestelde leningen tot 25.000€: covert tot **62%** van potentiële noden van organisaties (i.p.v. 36% vandaag)
- Verlaging tot 10.000€ covert tot **83%** van potentiële noden van organisaties (+21%, maar wel overlap met – huidige – Minitoelage)
- Afschaffen instapdrempel voor organisaties covert **100%** van de potentiële noden.

4. Beleidsaanbevelingen

Scenario 1: optimalisatie huidig instrumentarium – CultuurInvest

1.B CultuurInvest: achtergestelde leningen + participaties

- **Potentieel minder relevante uitbreidingen**
 - Openstellen achtergestelde **leningen** voor kunstenaars met behoud van instapdrempel van 50.000€: covert slechts tot **19%** van potentiële noden
 - Verlaging drempel naar 25.000€: covert slechts tot **28%** van potentiële noden
 - Gaat in tegen huidige opzet CultuurInvest: investeren in groei van KMO's met marktpotentieel (dus niet voor particulieren)
 - Organisaties tonen geen behoefte aan **participaties** → *in dit onderzoek* geen argumenten om de drempel voor participaties te verlagen
 - Openstellen **participaties** voor kunstenaars lijkt ook weinig zinvol: gaat in tegen de geest van CultuurInvest + minimumeisen organisatiestructuur en financieel plan zijn logische drempels
- **Alternatieve piste voor leningen:** overheid kan ook inspelen op verlagen van drempels bij klassieke financiers = scenario 3 (of op beide pistes tegelijk)

4. Beleidsaanbevelingen

Scenario 2: uitbesteding Minitoelage (+ optimalisatie CultuurInvest)

2.A CultuurInvest uitbouwen tot dé kredietverstrekker voor de CCS

- **Uitgangspunt: vereenvoudiging** → alle *specifieke* kredieten voor de CCS onder één dak bij één gespecialiseerde partij, zowel kleine als grote bedragen, zowel voor kunstenaars als organisaties
- **Potentieel instrumentarium**
 - Optie 1: **behoud Minitoelage** mits optimalisatie cfr. scenario 1 + **naamwijziging** ('toelage' impliceert 'subsidie')
 - Optie 2: omvormen Minitoelage tot **breder lijn 'microkredieten'** met eventueel andere voorwaarden + gecoördineerd met achtergestelde leningen

4. Beleidsaanbevelingen

Scenario 2: uitbesteding Minitoelage (+ optimalisatie CultuurInvest)

2.B Uitbesteden van de Minitoelage aan een andere (micro)kredietverstrekker

- **Uitgangspunt: vereenvoudiging** → Minitoelage omvormen tot volwaardig microkrediet, onderbrengen bij gespecialiseerde partijen, zowel voor kunstenaars als organisaties
- **Potentieel instrumentarium**
 - Optie 1: **'klassiek' microkrediet** met dezelfde voorwaarden als reeds bestaande microkredieten (bv. voor de noord-zuidsector)
 - Optie 2: **specifieke budgetlijn** microkredieten voor kunstensector en/of (mensen en organisaties met creatiefunctie in) de ruimere CCS-sectoren
- **Potentiële aanbieders:** ofwel vrij laten aanbieden, ofwel **aanbesteding**

4. Beleidsaanbevelingen

Scenario 3: afschaffen Minitoelage (+ optimalisatie CultuurInvest)

Scenario 3: Minitoelage afschaffen en inzetten op hefboomwerking via bestaande financiers (+ optimalisatie CultuurInvest cf. scenario 1.B)

- **Uitgangspunt:** budgetlijn inzetten als hefboom voor financiering via derden
→ streven naar multiplicatoreffect; werken op drempels tot die financiers
- **Mogelijke initiatieven om de drempel te verlagen tot ‘klassieke’ financiers**
 - Banken, maar ook vrienden en familie vragen garanties → **verruiming borgstelling** via (bestaande?) garantiefonds(en)
 - Extra **fiscale stimuli** voor “Family, Friends & Fools”:
 - Uitbreiding en betere ondersteuning van bestaande maatregelen zoals winwinlening, projectrekeningen, schenkingen en legaten,...
 - Verkennen van nieuwe mogelijkheden zoals (fiscaal interessante) crowdfunding.

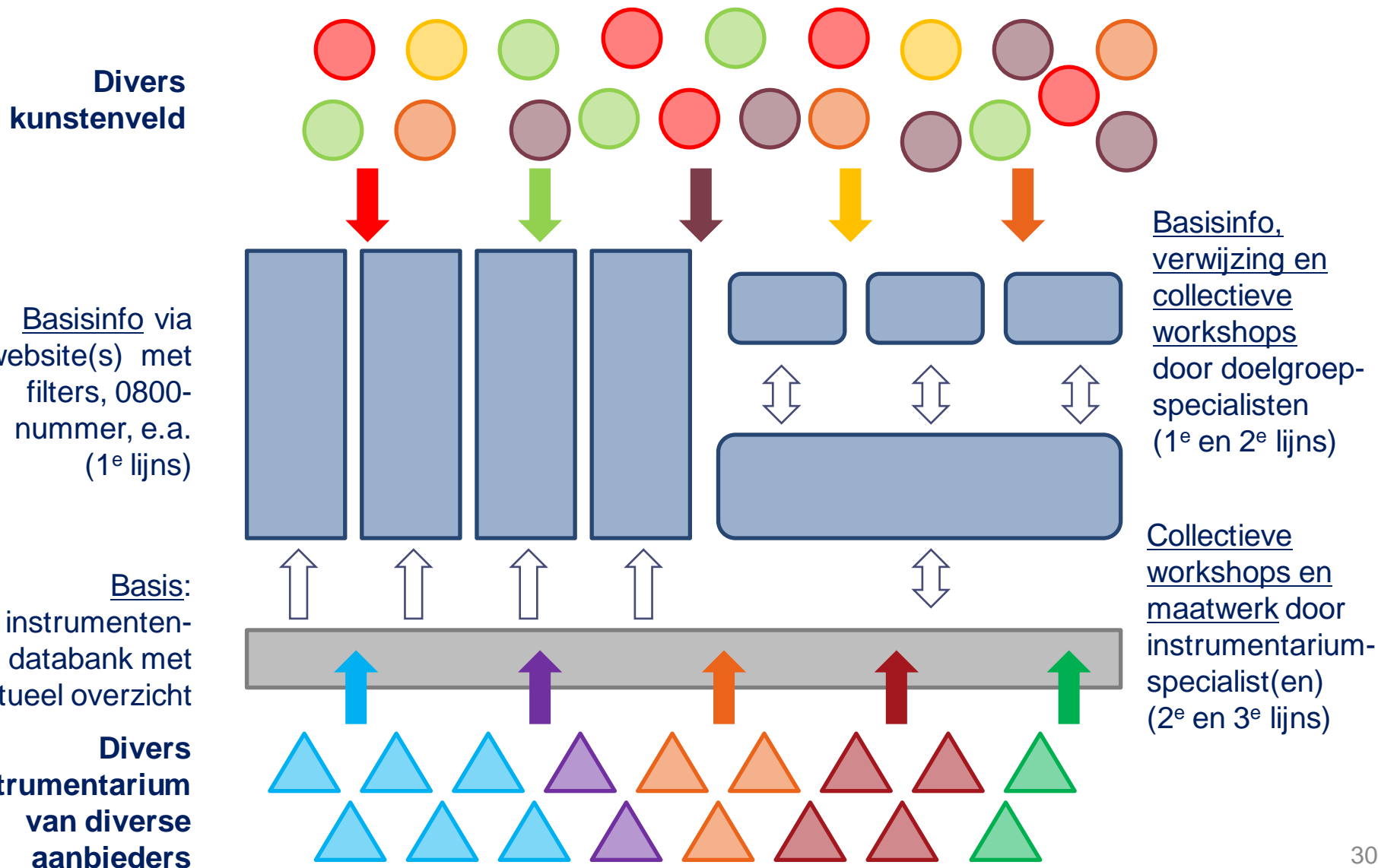
4. Beleidsaanbevelingen

Algemene aanbevelingen: 'macrokader' op langere termijn

1. **Overzicht bij beleid/administratie** van het relevant instrumentarium, door de uitbouw van een centrale **databank van instrumenten en aanbieders**
2. **Bekendheid** van **relevant** instrumentarium verbeteren bij potentiële gebruikers door het optimaliseren van de **communicatie**
3. **Toegang** tot het instrumentarium verbeteren door optimaliseren van de **omkadering, de toeleiding en de begeleiding**
4. **Gebruik** van het instrumentarium verbeteren door **vereenvoudiging en optimalisering** van het **instrumentarium zelf**
5. **Inbedding** van het (aanvullend) financieel instrumentarium in een **ruimere visie op zakelijk en financieel beleid en beheer** van kunstenaars en organisaties

4. Beleidsaanbevelingen

Algemene aanbevelingen: 'macrokader' op langere termijn

4. Beleidsaanbevelingen

Algemene aanbevelingen: 'macrokader' op langere termijn

1. **Overzicht bij beleid/administratie** van het relevant instrumentarium, door de uitbouw van een centrale **databank van instrumenten en aanbieders**
 - Databank verschaft **permanent actueel overzicht + basis voor actieve bemiddeling en communicatie**
 - **Subsidiebank Agentschap Ondernemen en VLEVA** zijn mogelijke basis, maar andere doelgroepen en doelstellingen
 - *op te lossen issues: inhoud databank, technologische vereisten en beperkingen, onderhoud en personeel, (co)financiering,...*
 - **Databank op maat** van CCS/kunstensector kan ook: specifieke CCS/kunsteninfo + uitwisseling met AO- en VLEVA-informatie
 - *overleg met AO, Flanders DC, VLEVA, ...*
 - Belang van betere **horizontale informatiedoorstroming** en actieve **afstemming, synergie of zelfs coproductie** binnen Vlaamse overheid
 - *nood aan regie; vermijden om binnen eigen kokers te blijven*

4. Beleidsaanbevelingen

Algemene aanbevelingen: 'macrokader' op langere termijn

2. **Bekendheid** van relevant instrumentarium bij potentiële gebruikers verbeteren door het optimaliseren van de **communicatie**
- **Verwachtingsmanagement** om mismatches te voorkomen: voor welke behoeften en actoren zijn welke instrumenten wel en niet relevant?
 - Netwerk van **contactpunten**
 - Basisinformatie + actieve, gerichte communicatie → zowel via 'algemene' contactpunten (Kunsten en Erfgoed, Kunstenloket, Flanders DC, lokale overheden, 0800-nummer,...) als specifieke **doelgroepspecialisten** (bv. steunpunten, belangenbehartigers, ...)
 - Creatie van diverse '**ingang(en) op maat**' bovenop centrale databank:
 - Via portaalsite, centraal 0800-nummer, specifieke websites,...
 - Enkel relevante content + aangepaste teksten + filters ifv discipline, organisatiestructuur, organisatiegrootte, levenscyclus,...

4. Beleidsaanbevelingen

Algemene aanbevelingen: 'macrokader' op langere termijn

3. **Toegang** tot het instrumentarium verbeteren door het optimaliseren van **omkadering, toeleiding en begeleiding**
- **Eerstelijns support:** netwerk van contactpunten zorgt ook voor doorverwijzing naar relevante specialisten
- **Tweedelijns en derdelijns support:** gespecialiseerde informatie en advies via:
- Centrale instrumentariumspecialist: één gespecialiseerde organisatie die relevant instrumentarium opvolgt en ondersteuning ontwikkelt (ism doelgroepspecialisten)
→ **Kunstenloket** lijkt de evidente partij gezien huidige rol en expertise; vereist wel uitbreiding werkingsmiddelen
 - Aanvullende service via gespecialiseerde knooppunten:
bv. CultuurInvest, CultuurContactpunt, VLEVA, Agentschap Ondernemen, ...
 - Eventueel: aanvullend partnernetwerk voor zakelijk advies op maat via (gesubsidieerde) zakelijk bemiddelaars (cf. KMO-portefeuille)
- *Goede praktijkvoorbeelden: VLEVA en Agentschap Ondernemen*

4. Beleidsaanbevelingen

Algemene aanbevelingen: 'macrokader' op langere termijn

4. **Gebruik** van het instrumentarium verbeteren door **vereenvoudiging en optimalisering** van het **instrumentarium zelf**
- **Optimaliseren van het eigen instrumentarium** van Kunsten en Erfgoed:
 - Optimaliseren/hervormen bestaande instrumenten
 - Eventueel: nieuwe instrumenten (te vermijden, tenzij tegelijk vereenvoudiging)
 - Stimuleren van de optimalisering van het instrumentarium van **derden**:
 - **Screenen van criteria** in overleg met 'eigenaars', zowel naar 'letter' als naar 'geest' → duidelijke criteria en formulering + niet aanbieden wat niet relevant is
 - **Overleg initiëren om bestaande sterke instrumenten ook/beter toegankelijk** te maken voor de kunsten, ipv eigen instrumenten ernaast (bv. KMO-portefeuille, FIT-subsidies, private fondsen)
 - **Totaalinstrumentarium** Vlaamse overheid optimaliseren in functie van gedetecteerde hiaten en overlappingsen + vereenvoudigen (**regie!**)

4. Beleidsaanbevelingen

Algemene aanbevelingen: 'macrokader' op langere termijn

5. **Inbedding** van het (aanvullend) financieel instrumentarium in een **ruimere visie op zakelijk en financieel beleid en beheer** van kunstenaars en organisaties

→ Inzetten op **volledig zakelijk-financieel kader**, met oog op relevante en duurzame effecten

→ *Betreft o.a. governance, management en beheer, zakelijke beleidsvoering, fondsenwerving, uitgaven en eigen inkomsten, organisatiestructuur en statuut, personeelsbeleid, samenwerking op diverse terreinen, ...*

→ Ondersteuning speelt best tegelijk in op **top 3 van de gedetecteerde ondersteuningsbehoeften**:

- Adequate informatie
- Advies en begeleiding op maat
- Workshops en opleidingen

→ Daarnaast te overwegen om ook **aan de basis** te investeren in de ontwikkeling van ondernemerscompetenties: via **kunstopleidingen**.